

УДК 81=512.

**КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЗА ЇХ
ФУНКЦІОНАЛЬНО СТИЛІСТИЧНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ (НА
МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).**

Онiщенко Ю.О.

У статті розглядається проблема класифікацій фразеологічних одиниць. Розглянувши класифікації, які були запропоновані науковцями, автор пропонує розроблену ним класифікацію фразеологічних одиниць за їх функціонально-стилістичними характеристиками.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, семантичні класифікації, семантично-структурні класифікації, стилістичні класифікації, функціонально-комунікативні класифікації, фразеологічний матеріал.

Статья рассматривает проблемы классификации фразеологических единиц. Изучив классификации, предложенные лингвистами, автор предлагает разработанную им классификацию фразеологических единиц за их функционально-стилистическими характеристиками.

Ключевые слова: фразеологическая единица, семантические классификации, семантико-структурные классификации, стилистические классификации, функционально-коммуникативные классификации, фразеологический материал.

In the article we consider the problem of idioms classification. After reviewing the classification proposed by scientists author proposes the classification of phraseological units according to their functional and stylistic characteristics developed by him.

Key words: phraseological unit, semantic classifications, semantic and structural classifications, stylistic classifications, functional and communicative classifications, phraseological material.

Однією з проблем, яка перебуває у центрі уваги фразеологів, є проблема класифікації фразеологічних одиниць. У теоретичній літературі існує цілий ряд класифікацій фразеологічних одиниць. Проблемі дослідження турецької фразеології присвячені праці таких українських науковців як Мініахметова

Е.Х., Білоножко В.М., Луценко В.В., Покровська І.Л. Виходячи з того, що фразеологічні одиниці являють собою дуже різноманітні утворення, що відрізняються між собою структурою, типом семантики, характером поєднання компонентів, питання пошуку об'єктивних критеріїв для ідентифікації певних фразеологічних класів та проблема класифікації фразеологізмів породжують значні дискусії, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою дослідження є спроба класифікувати турецькі фразеологічні одиниці, які було отримано методом суцільної вибірки з текстів турецьких періодичних видань, за їхніми функціонально-стилістичними характеристиками.

Науковці пропонують цілий ряд класифікацій фразеологічних одиниць.

Семантичні класифікації: виходячи із критеріїв нерозкладності ФО та спаяності її компонентів багато учених таких як В.Виноградов, Б.Ларін, М.Шанський виділяють фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні сполучення й фразеологічні вирази. Ш.Балі у свою чергу, відмовляючись від систематизації та класифікації різноманітних фразеологічних груп, пропонує розрізняти лише дві групи стійких сполук: фразеологічний ряд або звичайна фразеологічна група, в якій лексичний склад доволі вільний й припускає деякі варіації, та фразеологічні єдності, в яких індивідуальне значення їх компонентів повністю поглинається. Такі вирази схожі на ізольовані слова, вони найчастіше утворюють нерозривні єдності [6, С.74-77].

Синтаксично-структурні класифікації: за основу було взято структурну організацію та синтаксичну функцію фразеологізму у реченні. Сюди належать, наприклад, класифікація В.Л.Архангельського та Л.Г.Скрипник, які роблять поділ фразеологічних одиниць на два основні класи: а) фраземи або фразеологізми, організовані за моделлю словосполучень; б) фрази або фразеологічні одиниці зі структурою речень.

«Фразеологические единицы могут обладать структурой сочетаний слов, словосочетаний так называемых предикативных сочетаний слов и предложений разных типов» [1, с. 181-186].

Стилістичні класифікації – це класифікації за стилістичними функціями фразеологізмів у тексті. Такі класифікації зустрічаються у роботах Л.М.Болдирєвої, І.І.Чернишової та І.А.Щукіної.

Таким чином у своїй роботі І.І.Чернишова, виходячи з функції ФО, виділяє номінативні фразеологізми (географічні назви, позначення різних політичних закладів та інституцій, складні терміни, аналітичні форми дієслова) та номінативно-експресивні фразеологізми (фраземи, фразеологічні порівняння, ФО з референсною структурою та інші фразеологізми, компоненти яких зазнали семантичної зміни).

Функціонально-комунікативні класифікації. Прикладом функціональних класифікацій може послужити класифікація, яка була розроблена на базі англійської мови О.В.Кунінін. Автор обирає функції ФО у комунікації за типологічний критерій. Він виділяє номінативні ФО, які в реченні виконують лише номінативну функцію, а також сурядні сполучення та предикативні звороти; номінативно-комунікативні ФО, які можуть трансформуватися в речення з присудком у пасивному стані; ФО ні номінативного, ні комунікативного характеру, а саме, вигуківі фразеологізми, організовані і як сполучення, і як речення; комунікативні ФО, тобто фразеологізми із структурою речень [3, С.64-79].

Семантико-граматичний розподіл фразем посідає помітне місце серед різних спроб класифікувати фразеологічний склад мови (Л. Авксент'єв, В. Архангельський, М. Демський, В. Жуков, О. Кунін, І. Лепешев, О. Молотков, О. Федоров та ін.). Дана класифікація розподіляє фразеологічні одиниці на: субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербальні.

В турецькому мовознавстві також були спроби дати визначення терміну «фразеологізм». Омер Асим Аксой став першим мовознавцем, який застосував науковий підхід до класифікації фразеологізмів та окреслив їх смислові особливості. Він дає наступне визначення: «Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve cogunun gercek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, kalıplaşmış sözcük topluluklarına deyim denir» [8, с. 49]. «Фразеологізми, це стійкі сполуки, які в більшості випадків мають відмінне від буквального значення та

характеризуються місткою пояснювальною формою». Схоже визначення дає Юсуф Зія Бахадін: «...iki veya daha fazla kelimededen meydana gelen, çoğunlukla kendi öz anamının dışında yeni bir anlam veren yazıyı ya da konuşmayı daha da güzelleştiren söz bölümüne deyim denir». «Фразеологізм, це група слів, яка складається з двох або більше елементів, має значення яке виходить за рамки буквального та прикрашає собою усне та писемне мовлення».

Лінгвісти-тюркологи, а саме А.Н.Баскаков пропонує встановлювати типологію фразеологізмів на підставі семантичної та стилістичної класифікації. На його думку семантична класифікація спирається на співвідношення значень всього фразеологізму та окремих значень слів, які його складають. А.Н.Баскаков згідно даної класифікації виділяє чотири типи фразеологізмів:

Ідіоми – неподільні словосполучення, значення яких не мотивоване значенням їх елементів – окремих слів, які часто не використовуються самостійно: *bot atmak – брехати, mortiyi çekmek – померти, fertiği çekmek – втекти, dalga geçmek – глузувати*.

Фразеологічні зрощення – фразеологічні значення елементів яких, як і в ідіомах, у сумі не утворюють спільного значення і не мотивують його. Але на відміну від ідіом значення елементів зрощень зрозумілі, а самі елементи виражені загальноживаною лексикою: *abaı yakmak – закохатися до безтяти, çam devirmek – ляпати язиком, solda sıfir – нуль без палички*.

Фразеологічні єдності – фразеологізми, значення яких складаються з суми переносних значень елементів, які його складають. Фразеологічні єдності можуть функціонувати і як вільні сполуки (при прямому значенні відповідних елементів). Переносне значення фразеологізмів цього типу мотивоване їх прямим значенням на відміну від фразеологічних зрощень. Часто переносне значення фразеологічних єдностей легко може бути вгадане з його прямого значення: *çantada keklik – справа в капелюсі, saçını süpürge etmek – проявити самовідданість, karalı kutu – чорна скриня*.

Фразеологічні сполучення – фразеологізми, елементи яких у своїх прямих значеннях висловлюють спільне значення. На відміну від єдностей фразеологічні сполучення не мають переносних значень, пряме значення

сполучень складається із значень їх елементів. При цьому, значення одного елемента в сполученнях обумовлене значенням іншого, зв'язаного з ним елемента: *babadan kalan* – той, що залишився від батька, *para bozmak* – розмінити гроші, *kalp krizi* – серцевий напад [2, с. 85-88].

Обширна сфера використання фразеологізмів в різних стилях мови дає підстави для стилістичної класифікації фразеологізмів. Торкаючись питання стилістичної диференціації фразеологізмів слід говорити про ті їх оцінювально-емоційно-експресивні особливості, яких вони набувають внаслідок використання виключно в тих, а не інших сферах та областях людського спілкування.

На думку Н.М.Шанського, відмінність фразеологічних одиниць за стилістичною приналежністю та експресивному забарвленню пояснюється тим, що кожному стилю мови притаманні особливі мовні засоби та способи, які обирає мовець із загальнонародного мовного запасу для того, щоб висловити певний зміст. Суть цих відмінностей складають закріпленість або переважне використання того чи іншого стійкого словосполучення в певному мовному стилі та різноманітні експресивні властивості, які з цим використанням пов'язані. У своїх доробках вчений розрізняє:

1. Міжстильові фразеологічні одиниці – це стійкі словосполучення, які загальновідомі та використовуються в усіх стилях мови. Міжстильові фразеологізми подібно до міжстильових слів є простими найменуваннями явищ об'єктивної дійсності, які не дають оцінку цього явища: тримати своє слово, час від часу, в певній мірі. Такі фразеологізми не мають експресивного забарвлення, вони загальноживані та стилістично нейтральні [7, с. 143].

У своїй книзі «Лексикология и фразеология турецкого языка» А.Н.Баскаков зазначає, що до нейтральної (міжстильової) фразеології турецької мови слід віднести словосполучення, які виражають загальновідомі поняття або явища та використовуються в різних стилях. Як приклад він наводить наступні стійкі сполучення: *ana dili* - рідна мова, *renkli film* - кольоровий фільм, *iş uyarak* - робити справу, *kir düşmek* - почати сивіти [2, с. 89].

Фразеологічних одиниць міжстильового характеру багато, але їх менше, ніж фразеологізмів, які обмежені у своєму використанні певною сферою спілкування. На думку Н.М.Шанського, це пояснюється тим, що переважна більшість фразеологізмів які є еквівалентом слову, функціонують у мовленні в якості образних синонімів слову й має будь-яке експресивно-стилістичне забарвлення.

2. Розмовно-побутові фразеологічні одиниці – це стійкі словосполучення, які переважно та виключно використовуються в усному мовленні. Відмінність таких фразеологізмів від міжстильових це з одного боку більш вузька сфера використання, з іншої – знижене експресивно-стилістичне забарвлення. Ці специфічні якості розмовно-побутових фразеологічних одиниць особливо помітні під час порівняння їх з синонімічними загальноживаними словами: *розмовляти – лясати, точити, тікати – лижі намилити*.

Майже всі розмовно-побутові фразеологічні одиниці мають образний характер. Вони привносять у мовлення відтінок невимушеності: м'яко кажучи, грязь лити, заморити черв'ячка. Такі специфічні властивості розмовно-побутової фразеології обумовлюють її широке використання в художніх текстах.

3. Книжкові фразеологічні одиниці – це стійкі словосполучення, які використовуються виключно в письмовому мовленні. Цей тип фразеологізмів відрізняється від розмовно-побутових зовсім іншою сферою використання та своїм підвищеним експресивно-стилістичним забарвленням. Таким чином, так само як і книжкові слова, книжкові фразеологізми використовуються, в основному, в строго нормованій літературній мові, публіцистичних та наукових творах, художній літературі. Тому найбільш великі групи утворюють книжкові фразеологізми термінологічного, публіцистичного та поетичного характеру [7, с. 143-147].

В розмовному стилі турецької мови також виділяють фразеологізми з книжковим або розмовним функціонально-стильовим забарвленням. А.Н.Баскаков надає наступні приклади книжних фразеологізмів: *bilgi hazinesi – криниця знань, nazari itibara almak – приймати до уваги, та розмовних*

фразеологізмів – *ağzı yaууan* – базікало, *kır boyunu* – тікай звідси, *başı dumanlı* – під мухою.

Функціонально забарвлена фразеологія поділяється за своїми сферами використання. А.Н.Баскаков виділяє наступні фразеологічні пласти:

Наукова фразеологія. В науковому стилі це головним чином термінологічні сполучення, які не мають експресивно-емоційного забарвлення: *ağırlık merkezi* – центр тяжіння, *kalb krizi* – серцевий напад.

Офіційно-ділова та юридична фразеологія. Такі фразеологізми зазвичай також позбавлені експресивності: *kamu düzeni* – громадський порядок, *zaman aşımı* – термін давності, *suçüstü yakalamak* – затримати на місці злочину, *taşınır mallar* – рухоме майно.

Публіцистична фразеологія. Займає великий шар та поділяється на а) емоційно нейтральні громадсько-політичні термінологічні сполучення та газетні штампи; б) емоційно забарвлені ідеологізовані фразеологічні сполучення [2, с. 27-29].

Лінгвістичний аспект дослідження фразеологічного матеріалу викликав потребу створення стилістичної класифікації, завданням якої є визначити стильову приналежність фразеологічних одиниць, схарактеризувати її експресивні особливості і функціональну роль у контексті.

Функціонально-стильова класифікація фразеологізмів має велике значення, тому що допомагає намітити можливі сфери їх використання. Цій же меті служить розуміння експресивно-стилістичного їх значення.

Спираючись на стилістичну класифікацію фразеологічних одиниць російської мови, запропоновану Н.М.Шанським та класифікацію фразеологічних одиниць, запропоновану М.О.Баскаковим для тюркських мов, нами була зроблена спроба класифікувати ФО, які використовуються журналістами у текстах періодичної преси.

В основу запропонованої нами класифікації ФО у мові періодичної преси за їхньою функціонально-стилістичною характеристикою покладено умовний поділ фразеологізмів на функціональні та образні відповідно до їх функцій у газетному тексті. Нами було виділено окремі групи: міжстильові ФО, розмовно-

побутові ФО, книжкові ФО, фразеологізми з національно-культурним компонентом, офіційно-ділова та юридична фразеологія, прислів'я та приказки, ФО з релігійним компонентом.

Як уже зазначалося вище, міжстильові фразеологічні одиниці являють собою загальноповживані найменування певних предметів і явищ дійсності. Їм не властиві додаткові відтінки значення, експресивність, емоційність: *felce uğratmak, baş başa, köşeyi dönmek, elinden geleni yapmak, dümen suyunda dolaşmak, yan çizmek, altından kalkmak, ortadan kalkmak, içi dışı, ele almak, farkında olmak, yediden yetmişe* тощо.

Розмовні фразеологізми становлять найбільшу частину всього загальномовного фразеологічного фонду і характеризуються повсякденністю, буденністю. Розмовні фразеологізми найчастіше використовуються в побутовому невимушеному спілкуванні, у художній літературі, поживляючи діалоги, надаючи авторській оповіді гнучкості. Саме ця їх властивість допомагає автору у повній мірі розкрити своє бачення проблеми та висловити думку, щодо подій, які він висвітлює: *meyvelerini vermeye başlamak, su gibi akmak, çiçeği burnunda, züğürt teselli, ikielin parmaklarını geçmek, ekmekten etmek, elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak, kan ter içinde, ters yüz etmek, dili damağı kurumak, üstüne tuz biber ekmek, gözdağı vermek.*

Сфера вживання фразеологічних зворотів книжкової мови у публіцистичному стилі набагато вужче, ніж розмовних та нейтральних, міжстильових. Книжкові фразеологізми, що вживаються у газетних текстах, несуть у собі відтінок урочистості, піднесеності. Книжкові фразеологічні одиниці характеризуються підвищеною літературністю: *viraneye çevirmek; maskeler düşmek; İlahi bir komedi; talih kuşu; köprüleri atmak; sıcak savaş; ne olursa ol yine de gel; sıcak savaş; pireyi deve yapmak; kanı pahasına; günah keçisi; Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.*

З групи книжкових фразеологізмів ми виділили в окрему групу біблеїзми та фразеологічні звороти з релігійним компонентом. Біблейська фразеологія перейшла у мовлення з книги Старого Заповіту і широко використовується носіями різних мов: *kana kan; zifiri karanlık; dillere destan olmak; düşmüş*

melaike; günah keçisi; hatasız kul olmaz; barış meleği; hızır gibi; öyle bir ayağı çukurda; sizlere ömür! Kıyamet savaşı; Nuh tufanı; ona ilk taş günahsız olan atsin; Allah göstermesin; temel taşı.

Також у нашій роботі в окрему групу виділені офіційно-ділові фразеологічні одиниці та штампи, які представлені у дискурсі турецьких періодичних видань у незначній кількості: *kapalı kapılar ardında; oyunbozanlık; mezakere masasına oturmak; danışıklı dövüş; söz sahibi olmak; tavşan uykusunu; altını zıçmek; devekuşu sendromu; geçmiş olsun; üzerinize afiyet!*

Значну частину фразеологічних одиниць, які використовують при написанні статей автори, займають фразеологізми з національно-культурним компонентом. Як нами вже було зазначено, фразеологізми - національно-специфічні одиниці мови, які передають з покоління в покоління культурний потенціал народу. У них виявляються особливості будь-якої національної мови і таким чином виражаються дух і своєрідність нації або даного народу.

В.А.Маслова вказує на дуже тісний зв'язок фразеологічних одиниць з фоновими знаннями носія мови, з культурно-історичними традиціями народу говорить цією мовою. На її думку, фразеологічні сполучення приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з певною картиною світу і виражають своє ставлення до них, дають свою оцінку [5, с.38]: *dev adımlarıyla ilerlemek; derdini Marko Paşaya anlat; bir arpa boyu yol; in cin top oynamak; iki dirhem bir çekirdek; yağta Hasan'ın böreği; nabza göre şerbet verir; hallaç pabuğu gibi atmak; ölme eşğim; kuş konmaz kervan geçmez.*

Посилаючись на функціонально-стильову класифікацію М.О.Баскакова, ми виокремили прислів'я та приказки, в окрему групу: *rüzgâr eken fırtına biçecek; bana değmeyen yılan bin yaşasın; bir kaşık suda boğdu; süttten ağzı yandığı için ayranı üfleyerek içiyor; ağaç yaşken eğilir; dam üstünde saksağan, vur beline kazmayı; çayı görmeden paçaları sıvımak; pireye kızıp yorgan yakmak; domuzdan kıl koparmak; fare dağ doğurdu; değirmenin suyu nereden geliyor? Bir elin yağda bir elin balda olmak.*

З вище зазначеного можна виділити, що у дискурсі газет здебільшого використовується розмовна, стилістично знижена фразеологія: «*ABD 30 milyar*

dolari carcur etti»; «Restorantlardaki,valla parmaklarını yersin diye övdüğümüz lezzetleri kendimiz yapamazmıyız?»; «Geçen yıl Kuşadasında görüp dilimi yutmuştum». Але для створення необхідного ефекту журналісти нерідко вдаються до змішання стилів, так у статті «*El kadar ada yürek hoplattı*» автор використовує різностильові фразеологічні одиниці: «*El kadar ada, AB'nin, off şore işlem yapanların ve parasını adaya park eden Ruslar'ın yüreğini ağzına getirdi* (розмовні ФО). *Bankomat kuyruğundaki halkın tepkisine bakılırsa, bankadaki mevduata el konulması sürpriz olmayacak* (офіційно-ділові ФО), *1 Mart'ta göreve başlayan Nicos Anastasiadis Hükümeti sonunda AB'nin isteklerine boyun eğdi* (розмовна ФО). *Euro bölgesine entegre edilmeyen, yakında Manavgat Suyu'na da kavuşacak olan K.Kıbrıs, IMF programı gibi 'Ankara kemer sıkma programı' uyguluyor* (розмовна ФО). *AB Parlamentosu ise Rumları 'Rusya'nın Truva Atı' olarak görüyor* (книжкові ФО) *Aba altından değil aba üstünden gösteriyor* (приказка, okazіоналізм розширення складу ФО за допомогою антоніму). *Rusya verdiği kredilerle AB'ye rağmen Rum ekonomisini ayakta tuttu* (розмовна ФО).

Розмовна фразеологія виступає як засіб мовної характеристики фігурантів події: «*Nitekim Başkan Aziz Yıldırım, kardeşi, sağ kolu ve kulübün başkanvekili olmasına rağmen Ali Yıldırım ile de tam iki ay konuşmadı...*», «*Bana 'On parmağında, on hüner' dedikleri, alkışlandığım yerlerden kaçtım hep*», «*İslâmî ortam dışındaki Müslüman, sudan çıkmış balığa döner*», «*Akil insanlar dolaşiyor, her heyet başka telden çalışıyor*».

Фразеологічні одиниці виконують цілий ряд функцій у публіцистичному мовленні: емоційно-експресивну, оцінну, прагматичну, номінативну, функцію репрезентації, функцію лаконізації промови, мають двосторонню природу, відрізняються здатністю узагальненого відображення, комунікативністю та кумулятивними особливостями, вказують на закінченість/незакінченість процесу. Вони виступають важливими джерелами експресивно-емоційної насиченості і реалізації конструктивно-стильових особливостей мови газет. Функції, що виконують фразеологічні одиниці у газетному тексті роблять можливим говорити про їх особливу роль у створенні специфічної газетної образності.

Яскравий стилістичний ефект створює використання книжкових фразеологізмів, що вживаються нерідко в поєднанні з лексико-фразеологічними засобами інших стилів. Сама природа фразеологізмів, що володіють яскравою образністю, стилістичним забарвленням, створює передумови для їх використання в експресивній, і перш за все в художній і публіцистичній мові. Естетична роль фразеологічних засобів визначається вмінням автора відібрати потрібний матеріал і ввести його в текст. Таке вживання фразеологізмів збагачує мову та є дієвим засобом проти мовних штамів.

Література

1. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / В.Л. Архангельский. – Ростов : Изд-во Ростовского ун-та, 1964. – 315 с.
2. Баскаков Н.А. Лексикология и фразеология турецкого языка: курс лекций / А.Н. Баскаков. – М. : Издательство восточной литературы, 1983. – 104 с.
3. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова: монография / Е.С. Кубрякова. – АН СССР Институт языкознания. – М. : Наука, 1981 – 200 с.
4. Манькова Л. А. Лингвистическая типология газетных текстов, 90-е годы XX века : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Манькова Лариса Анатольевна. – Симферополь, 2000. – 192 с.
5. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста: Учебное пособие / В.А. Маслова. – М. : Высшая школа, 1997. – 165 с.
6. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В.Н.Телия. – М. : Наука, 1981. – 269с.
- 7.Шанский Н.М. Фразеологические обороты русского языка / Н.М. Шанский, Е.А. Быстрова, В.И. Зимин. – М. : Русский язык, 1988. – 350 с.
8. Püsküllüoğlu A. Türkçe deyimler sözlüğü – 3. Baskı. – Ankara, 2006. – 848s.

Onishchenko Yuliya. TURKISH IDIOMS CLASSIFICATION ACCORDING TO THEIR FUNCTIONAL AND STYLISTIC CHARACTERISTICS (BASED ON THE MATERIAL OF ARTICLES FROM MODERN PERIODICALS).